

การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนลุ่มน้ำปาย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Creative Area Development of Pai Watershed Community in
Wiang Nuea Sub-district, Pai District, Mae Hong Son Province

อาทิตยา บุญมาดำ¹, สหทัยา วิเศษ^{*2}, ทิพาภรณ์ เยสุวรรณ์³,
พระมหากิตติพงษ์ กิตติญาโณ⁴

Arthitaya Bunmadam¹, Sahathaya Wiset², Tipaporn Yesuwan³,
Phramaha Kittipong Kitatiyāṇo⁴

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่^{1, 3}, วิทยาเขตพะเยา^{2, 4}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus^{1, 3},

Phayao Campus^{2, 4}

Corresponding Author, E-mail: sahathaya.wis@mcu.ac.th*

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำปาย และนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์พื้นที่ลุ่มน้ำปาย พื้นที่ศึกษา ได้แก่ บ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 28 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวและกลุ่มหน่วยงานภาครัฐ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า 1) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ลุ่มน้ำปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่มีคนตั้งถิ่นฐานมาก่อนประวัติศาสตร์ ในยุคประวัติศาสตร์บริเวณที่ตั้งเมืองปายเป็นเมืองสำคัญของล้านนา สภาพพื้นที่มีป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ แม่น้ำปายเป็นแม่น้ำสายหลัก ผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อพยพเข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐาน จึงมีความหลากหลายของทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ในการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย บ้านตาลเจ็ดต้น ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน ขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ ขั้นตอนที่ 3 ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ ขั้นตอนที่ 4 ต่อยอดและขยายผลการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ และ 2) รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์พื้นที่ลุ่มน้ำปาย ได้แก่ (1) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (3) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยเศรษฐกิจท้องถิ่น องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปายเกิดจากการที่คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการผสมผสานทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพของผู้นำชุมชนที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนาพื้นที่; พื้นที่สร้างสรรค์; ชุมชนลุ่มน้ำปาย

Abstract

This qualitative research aims to study the development of creative areas in Pai Watershed and to present a creative area development model in the Pai Watershed. Research area is at Tal Jed Ton Village, Wiang Nuea Sub-district, Pai District, Mae Hong Son Province. The 28 key informants are purposively selected, including the community leader group, the tourism entrepreneur group, and government officer group. This research is conducted by studying documents, in-depth interview, and focus group discussion. The data analysis is used by content analysis, and then summarized and presented in descriptive writing.

The results show that 1) the development of the creative areas in Pai Watershed, Pai District, Mae Hong Son Province is where the prehistoric settlers has located. In the historical period, the present Pai area is the former important city of Lanna. The area is abundant watershed forest. A Pai river is the main one being attractive to many ethnic groups to settle down for living. Pai watershed is composed of the diversities of ethnic cultural capital and natural resources. The process of developing creative areas for communities in the Pai

Watershed is operated on 4 stages. Step 1 is to study and analyze contextual information. Step 2 is to select activities in creative area development. Step 3 is to perform the creative area development with the communal participation of people. Step 4 is to extend the activities for creative area development. 2) The model of the creative area development of Pai Watershed community were: (1) The creative area development having done by local wisdom, (2) The creative area development through conservation and restoration of natural resources, and (3) The creative area development is done with local economy. The body of knowledge of this research shows that the creative area development of Pai Watershed community based on knowledge and abilities of community people integrated with social capital, cultural capital, natural resource capital and the potential of community leader through the activities by people participation.

Keywords: Area Development; Creative Area; Pai Watershed Community

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่นั้น จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของชุมชน ในวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนปี พ.ศ. 2573 ของสหประชาชาติมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับการปรับสมดุลทั้ง 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบบูรณาการ และการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยรัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติขึ้นมาเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีกรรมการจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา และภาคประชาสังคม มีเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นเลขานุการ ซึ่งให้เห็นว่ารัฐบาลมีความพยายามที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาค (Open Development Thailand, 2561) เพื่อขับเคลื่อนทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่กำหนดยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตามหลักปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียงด้วยการยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา (หทัยชนก คะตะสมบุรณ์, 2563)

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ที่ผ่านมา จึงมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้อัตลักษณ์ชุมชนที่หลากหลายได้ถูกพัฒนาให้มีมาตรฐานเดียวกัน และถูกครอบงำโดยทฤษฎีการพัฒนาแบบตะวันตก ส่งผลให้ค่านิยมของคนในสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก คุณค่าวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกแทนที่ด้วยค่านิยมใหม่ที่มุ่งเน้นวัตถุนิยม ชุมชนมีอัตราการสูญเสียป่า มีการทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เกิดภาวะมลพิษทางน้ำ และอากาศ รวมถึงชุมชนไม่สามารถรับมือกับแรงกดดันของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จึงนำไปสู่การพัฒนาชนบทที่ล้มเหลว นอกจากนี้ ปัจจุบันกระแสการอนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่นและกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกสามารถเป็นไปในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกันด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ซึ่งมีความเป็นเจ้าของพื้นที่และสะท้อนลักษณะของท้องถิ่นออกมา รวมถึงความเป็นตัวตนของสังคมได้กลายเป็นเมืองที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งปัจจัยที่สัมพันธ์กับเมืองสร้างสรรค์ คือ คน สถานที่และอัตลักษณ์ โดยปัจจัยที่สัมพันธ์กับเมืองสร้างสรรค์ นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดชุมชนเมืองสร้างสรรค์ การสร้างสภาพแวดล้อมและกิจกรรมสาธารณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ ๆ อาศัย (นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต, 2562)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดหนึ่งในเขตภาคเหนือ เนื้อที่ประมาณ 9,700,000 ไร่ เป็นจังหวัดใหญ่ลำดับที่ 8 ของประเทศ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอปาย ปางมะผ้า เมืองแม่ฮ่องสอน ขุนยวม แม่ลาน้อย แม่สะเรียง และสบเมย ประชากรมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ประกอบด้วยคนไทใหญ่ เมือง (ล้านนา) ลีซู กะเหรี่ยง (โปว์ ปากะญอ) ยูนนาน ปะโอ ละว้าหรือลัวะ ลาหู่ ม้ง มีคนไทใหญ่เป็นกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ ส่วนประชากรบนพื้นที่สูง คือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง นอกจากนี้ ยังมีประชากรผู้หนีภัยการสู้รบและผู้อพยพชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในเขตศูนย์พักพิงชั่วคราว จังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2565) จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 924 กิโลเมตร เมื่อพิจารณาจากลักษณะภูมิประเทศ เศรษฐกิจ สังคมและประชากรของจังหวัดแม่ฮ่องสอนพบว่า มีปัจจัยหลากหลายมิติที่เป็นโอกาสที่สามารถเอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่ ในขณะที่ยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัดที่ท้าทายต่อการแก้ไขและพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมจากภาครัฐบาล

ภาคเอกชน ภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ศิวาพร มหาทำนุโชค และนิพนธ์ คำพา, 2564)

บ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนควบคู่ไปกับการก่อตั้งเมืองปาย ในอดีตเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ คนในชุมชนได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนใกล้ริมฝั่งแม่น้ำปายและบริเวณเชิงเขา ชาวบ้านประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ต่อมาเมื่อมีคนจากต่างถิ่นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่มากขึ้น เป็นผลมาจากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอปาย ประกอบกับการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร การก่อสร้างรีสอร์ทเกสต์เฮาส์ริมแม่น้ำปาย การขุดลอกแม่น้ำปาย ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป สัตว์น้ำไม่มีที่อยู่ ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และแม่น้ำปายลดลง ในส่วนของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการถักไฟใบตองตึงมุงหลังคาที่เป็นวิถีชุมชนที่มีมายาวนานเริ่มหายไป

จากสภาพปัญหาดังกล่าว คนในชุมชนตาลเจ็ดต้นและองค์กรท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในพัฒนาหมู่บ้าน ได้แก่ การจัดการป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำปาย โดยมีกฎระเบียบชุมชนในการควบคุม ดูแลและทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นำมาสู่การพัฒนาท่าแพหรือซุ้มวังปลา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวชุมชน การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ผู้นำหมู่บ้านส่งเสริมให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพภายในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพและทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาถ่ายทอดผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ การถักไฟใบตองตึง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วังปลาบริเวณท่าแพ การออมทรัพย์ ทั้งนี้ บ้านตาลเจ็ดต้นได้พัฒนาชุมชนจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ (คณะกรรมการหมู่บ้านตาลเจ็ดต้น, 2561)

จากศักยภาพของชุมชนตาลเจ็ดต้นด้านทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ มีการดำเนินกิจกรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำปาย วังปลา ท่าแพในแม่น้ำปาย คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปายและนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย ผลจากการศึกษาจะได้

องค์ความรู้และรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและ
เป็นต้นแบบให้กับพื้นที่ที่ใกล้เคียงในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนลุ่มน้ำปาย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนลุ่มน้ำปาย นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาภาคสนามโดยเน้นบทบาทของตัวผู้วิจัยในการลงพื้นที่ด้วยตนเอง เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วยกลุ่มแกนนำชุมชนบ้านตาลเจ็ดต้น จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยว ธุรกิจเอกชน และร้านค้าอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 5 คน และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นท้องที่ จำนวน 8 คน รวมจำนวน 28 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ 1) เป็นกลุ่มแกนนำหลักที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ของชุมชนบ้านตาลเจ็ดต้น 2) เป็นกลุ่มที่สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ของชุมชนบ้านตาลเจ็ดต้น 3) เป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ของชุมชนบ้านตาลเจ็ดต้น

3. พื้นที่การวิจัย ได้แก่ บ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยคณะผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ คือ 1) เป็นพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำปายมีการพัฒนาพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 2) เป็นหมู่บ้านที่มีการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในแม่น้ำปายในรูปแบบของท่าแพและพัฒนาเป็นชุมชนวังปลาท่าแพแห่งเดียวในอำเภอปาย ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว 3) เป็นหมู่บ้านที่มีการทำกิจกรรมด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวังปลา การจัดการป่าชุมชน ทำฝายกั้นน้ำ ประเพณีบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ บวชปลา 4) เป็นหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถักไฟใบตองดึ่งที่เหลื่อหมู่บ้านเดียวในอำเภอปาย 5) เป็น

หมู่บ้านที่มีการพัฒนาหมู่บ้านตามหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข”

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อสัมภาษณ์แกนนำ คนในชุมชน ผู้ประกอบการร้านค้าและการท่องเที่ยวบ้านตาลเจ็ดต้น 2) แบบสนทนากลุ่ม เป็นแนวคำถามที่ไม่มีโครงสร้างเพื่อสัมภาษณ์แกนนำ เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ กำนันตำบลเวียงเหนือ ผู้ใหญ่บ้านบ้านตาลเจ็ดต้น ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนตำบลเวียงเหนือ ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ ตำรา เอกสารต่าง ๆ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนและการพัฒนาในกลุ่มน้ำปาย และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและจัดเวทีสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจัดเวทีสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ใช้วิธีตีความสร้างข้อสรุปข้อมูล แยกเป็นประเด็นที่ค้นพบออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ซึ่งจะดำเนินการไปพร้อมกับการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับชุมชนสร้างสรรค์ พื้นที่สร้างสรรค์และข้อมูลกลุ่มน้ำปาย รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนกลุ่มน้ำปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.1 บริบทกลุ่มน้ำปายและบ้านตาลเจ็ดต้น กลุ่มน้ำปายตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย แม่น้ำปายเป็นแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่และมีความยาวที่สุดของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เกิดจากทิวเขาถนนธงชัยและทิวเขาแดนลาวในเขตอำเภอปายไหลผ่าน 3 อำเภอในจังหวัดเดียว คือ อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้าและอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน กลุ่มน้ำปายส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน มีที่ราบอยู่น้อย เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ไทใหญ่ มูเซอ ลีซอ จีนฮ่อหรือจีนยูนนาน กะเหรี่ยง ตองซู่ พื้นที่ชุมชนกลุ่มน้ำปาย จึงเป็นพื้นที่ที่มีทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่งที่มีความ

เหมาะสมในการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2558)

บ้านตาลเจ็ดต้น ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย ตั้งขึ้นหลังจากชาวบ้านเวียงเหนือซึ่งแต่เดิมตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำปายได้ย้ายสถานที่อยู่ใหม่ เนื่องจากฤดูน้ำหลากมักจะถูกแม่น้ำปายท่วม กัดเซาะตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำปายเสียหาย เมื่อปี พ.ศ. 2507 ชาวบ้านจึงย้ายไปอยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากที่เดิมประมาณ 300 เมตร เป็นที่ราบเชิงเขาอยู่สูงกว่าเดิม ส่วนที่อยู่เดิมนั้นชาวบ้านใช้เป็นที่ทำกิน ชื่อของบ้านตาลเจ็ดต้น ตั้งตามชื่อต้นตาลที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณหมู่บ้าน มีจุดเด่น คือ แม่น้ำปาย ท่าแพตาลเจ็ดต้นและเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ บ้านตาลเจ็ดต้นมีการพัฒนาหมู่บ้านตามหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ผู้นำชุมชนได้ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพและทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยมีภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เข้ามาทำกิจกรรม เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปาย สำนักงานเกษตรอำเภอปาย สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตำบลเวียงเหนือ และศูนย์ประสานงานกิจการพลเรือน กองพลพัฒนาที่ 3 ชุดปฏิบัติการกิจการพลเรือนที่ 312 (คณะกรรมการหมู่บ้านตาลเจ็ดต้น, 2561)

1.2 การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย บ้านตาลเจ็ดต้น มีกระบวนการพัฒนา ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน บ้านตาลเจ็ดต้นในอดีตเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่าของป่า ไม่ใช่สอย สัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ คนในชุมชนได้พึ่งพาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต ต่อมาทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมจากการที่มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นจากการท่องเที่ยว มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ส่งผลให้ป่าต้นน้ำเสื่อมโทรม การบุกรุกแผ้วถางป่า การขุดลอกแม่น้ำ การจับสัตว์น้ำโดยการใช้อวนทำประมง การจับสัตว์น้ำและแม่น้ำเปลี่ยนไปจากเดิม ปลาและสัตว์น้ำหลายชนิดลดจำนวนลง ในชุมชนตาลเจ็ดต้นมีการเกิดขึ้นของรีสอร์ทและเกสเฮ้าส์มากขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการอยู่กับธรรมชาติ

สภาพปัญหาดังกล่าว ผู้นำและคนในชุมชนจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติโดยทำกิจกรรม ได้แก่ การอนุรักษ์ป่าชุมชน การให้

ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การวางแผนและดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ โดยมีกฎระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งคนในชุมชน ผู้นำหมู่บ้านตาลเจ็ดต้นได้จัดประชุมเพื่อจัดทำกฎระเบียบชุมชนและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้ที่ฝ่าฝืนจะต้องถูกส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย โดยกฎระเบียบและข้อตกลงของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ (คณะกรรมการหมู่บ้านตาลเจ็ดต้น, 2561) ดังนี้ ข้อ 1 ห้ามบุคคลใดกระทำการแผ้วถางป่าในเขตต้นน้ำเพื่อทำการเพาะปลูก นอกเหนือจากเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินที่ทางราชการออกให้เท่านั้น ข้อ 2 ห้ามบุคคลใดกระทำการลักลอบตัดไม้ในป่าทุกชนิดเพื่อการค้าให้ผู้ประกอบการและกลุ่มนายทุนเพื่อประโยชน์ของตนเอง ข้อ 3 ห้ามบุคคลใดในหมู่บ้านชักชวนบุคคลนอกเขตพื้นที่ของหมู่บ้านมาทำการลักลอบตัดไม้ในป่าทุกชนิด พร้อมนำทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดไปทำการค้าขายเพื่อประโยชน์ของตนเอง และบุคคลอื่น ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตั้งแต่ 1,000 บาท แต่ไม่เกิน 5,000 บาท หรือส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ข้อ 4 ห้ามคนนอกพื้นที่และบุคคลต่างด้าวมาใช้ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน เช่น การตัดไม้ การจับปลา การหาของป่า การล่าสัตว์ การเก็บเห็ด หน่อ ฝรั่ง ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตั้งแต่ 1,000 บาท แต่ไม่เกิน 5,000 บาท หรือส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ข้อ 5 ห้ามจับสัตว์น้ำ โดยใช้ไฟฟ้าขอร์ด วัดถูระเบิดหรือยาเบื่อ ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตัวละ 5,000 บาท หรือส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ข้อ 6 ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลลงในแหล่งน้ำ ที่สาธารณะ และบริเวณสองข้างทางถนนภายในหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับ 500-1,000 บาท ข้อ 7 ห้ามบุกรุกที่สาธารณะ ป่าสงวนและป่าชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ข้อ 8 ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ายึดไม้ของกลางในพื้นที่หมู่บ้าน ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐแจ้งคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนจะนำไม้ของกลางออกจากพื้นที่ ข้อ 9 ห้ามซื้อขายหรือโอนสิทธิ์ถือครองที่ดินให้แก่รายทุน หรือผู้ประกอบการรีสอร์ทเกสต์เฮาส์ในเขตบริเวณตั้งแต่ฝายแม่เมืองหลวงจนถึงฝายห้วยม่วง และในบริเวณแม่น้ำปายตั้งแต่ท่าวัดน้ำขึ้นไปตลอดสายน้ำปาย ถ้ามีการฝ่าฝืนจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการยึดที่ดินคืนให้เป็นพื้นที่สาธารณะต่อไป

จากการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกำหนดกฎระเบียบและการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งเกิดการฟื้นฟู คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและสร้างเสริมรายได้ให้แก่คนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ถึงแม่หมู่บ้านตาลเจ็ดต้นจะมีกฎระเบียบห้ามจับปลาโดยใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย แต่ยังมีการลักลอบจับปลาโดยใช้ไฟฟ้าชอร์ต วัตถุระเบิด หรือยาเบื่อ ทำให้พันธุ์ปลาธรรมชาติในแม่น้ำปาย เช่น ปลาพุง ปลาเพี้ย ปลาตุ๊ก ปลาตะเพียนลดลงเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2555 คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำปายประมาณ 2 กิโลเมตร มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำปาย โดยมีสำนักงานประมงจังหวัดแม่ฮ่องสอนสนับสนุนการทำป้ายเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและอาหารปลา

ทั้งนี้ ในการดำเนินงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำปายได้ขอความอนุเคราะห์จากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือสนับสนุนการพัฒนาปรับพื้นที่และทำฝายกั้นน้ำในพื้นที่ให้เป็นวังปลาเพื่อให้ปลามีที่อยู่อาศัย นำมาสู่การเป็นจุดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมปลาและให้อาหารปลา นอกจากนี้ ทางหมู่บ้านยังได้จัดให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมแม่น้ำปายร่วมกับหน่วยงานภายนอก ได้แก่ การเก็บเศษขยะตามแม่น้ำปาย การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของจุดชมปลาและบริเวณท่าแพ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำปาย ในช่วงแรกไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากยังมีการลักลอบจับปลา ชาวบ้านเสนอให้มีการจัดตั้งศาลเจ้าที่ใช้ความเชื่อเพื่อดูแลวังปลา จึงมีการทำศาลเจ้าที่และการเลี้ยงผีเจ้าที่ทำแพเป็นประจำทุกปี นอกจากการทำกิจกรรมเลี้ยงผีเจ้าที่ทำแพแล้วคณะกรรมการหมู่บ้านตาลเจ็ดต้นได้เสนอให้มีพิธีบวชปลา สืบชะตาน้ำแม่น้ำปาย โดยขอความอนุเคราะห์งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือเพื่อสมทบร่วมกับคนในชุมชน

ส่วนพิธีบวชปลาได้นำแนวคิดมาจากการบวชป่า เป็นกุศโลบายทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และป้องกันไม่ให้คนมาจับปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (วังปลา) โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาและการมีส่วนร่วมของชุมชนควบคู่กับการใช้ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ทำแพ แนวคิดการบวชปลามีที่มาจากความต้องการป้องกันการลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์เพื่อให้วังปลาเป็นเขตอภัยทาน การบวชปลาเป็นการประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างจิตสำนึกแก่คนในชุมชน จากการสัมภาษณ์จันทร์คำ จันทร์ตา (2566) กล่าวว่า

“...เมื่อก่อนมีคนไปจับปลา ถึงแม้จะเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา จึงต้องทำพิธีบวชปลา บวชน้ำ ให้ป่า แม่น้ำ และสัตว์น้ำต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม มีการทำพิธีสืบทอดน้ำ การทำพิธีบวชปลาเพื่อทำให้คนที่มาจับปลาในเขตอนุรักษ์นั้นเกิดความกลัวที่จะมาจับปลา แต่ถ้านอกเขตอนุรักษ์ใครจะจับปลาหรือหาสัตว์น้ำได้ เพราะยังมีชาวบ้านบางส่วนยังต้องหากินกับแม่น้ำ...”

ขั้นตอนที่ 3 ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่หมู่บ้านตาลเจ็ดต้นจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี คือโครงการบวชปลา สืบทอดแม่น้ำปาย เพื่อให้เด็ก เยาวชนและคนในหมู่บ้านได้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นถิ่น และการรักษาสภาพแวดล้อมของแม่น้ำปายให้มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถใช้อย่างยั่งยืน

ก่อนที่จะมีการดำเนินงานบวชปลา สืบทอดแม่น้ำปาย ได้มีการวางแผนและเตรียมงานทำกิจกรรม โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ โดยประสานงานส่วนราชการอำเภอปาย เพื่อให้เข้าร่วมในกิจกรรมบวชปลา และสืบทอดแม่น้ำปาย พิธีกรรมในการสืบทอดแม่น้ำปาย นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีในงาน รวมไปถึงสืบทอดคน ในพิธีจะมีพ่ออาจารย์นำสวดในพิธี มีไม้ค้ำสามอัน มีโตะหมู่บูชา อาสนะที่นั่งพระสงฆ์เหมือนงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และงานสืบทอดทั่วไป เชิญนายอำเภอมาเปิดพิธี โดยมีชาวบ้านตาลเจ็ดต้น ชาวบ้านในตำบลเวียงเหนือ และตำบลข้างเคียงในอำเภอปายมาร่วมงานจากการสัมภาษณ์ สำเร็จ ดังกุล (2566) กล่าวว่า

“...การบวชปลา สืบทอดน้ำ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่เป็นกุศโลบาย การบวชปลาเป็นความเชื่อของชุมชน ว่าการบวชปลาคักดีลัทธิ บางคนเห็นการบวชปลา เห็นพิธีก็ไม่กล้าไปยุ่ง ไม่ไปกินปลาที่มีการบวช ถ้าเราไม่มีกุศโลบายตรงนี้จะไม่มีการเกรงกลัว ยิ่งคนสมัยนี้ไม่กลัวบาปกรรมแต่จะมีการเล่าขานกันว่า ถ้าใครไปกินปลาตรงนี้ที่อนุรักษ์จะปวดท้องจะมีอันเป็นไป คนที่จะจับปลาก็ไม่กล้า นี่คือ กุศโลบายมันเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน...”

การดำเนินงานบวชปลาและสืบทอดน้ำ ปี พ.ศ. 2558 นายอำเภอปาย นำหัวหน้าส่วนราชการอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ และ

ประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านตาลเจ็ดต้น ได้ทำพิธีเปิดจุดพักร้อนชมปลา และฝายชะลอน้ำ พร้อมประกอบพิธีบวชปลาสืบชะตาแม่น้ำปาย บริเวณท่าแพแม่น้ำปาย การบวชปลา สืบชะตาแม่น้ำปาย และการสืบชะตาบ้านของประชาชนบ้านตาลเจ็ดต้นเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ทางหมู่บ้านได้จัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นถิ่น และการปลูกจิตสำนึกให้เด็ก เยาวชน และประชาชนในหมู่บ้านรวมทั้งนักท่องเที่ยว และประชาชนทั่วไปได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำปาย จากการสัมภาษณ์จันทร์คำ จันทร์ตา (2566) กล่าวว่า

“...การสืบชะตานี้จะเหมือนการสืบชะตาคนทุกอย่าง การบวชปลาเนี่ยเพิ่งเริ่มทำตอนที่มาอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิมการอนุรักษ์ปลาเนี่ยเป็นการสนับสนุนจากหลายฝ่ายทั้งทางอำเภอ อบต. อยากให้ชุมชนมีการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำปายไว้ บวชปลา สืบชะตาน้ำเป็นการสร้างจิตสำนึกในกับคนในชุมชน ในการรักษารักษาปลา เพราะถ้าไม่มีการอนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้ ปลาปุ่นนี้ก็สูญพันธุ์...”

จากการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำปาย การทำฝายในแม่น้ำปายเพื่อจัดการน้ำในช่วงหน้าแล้ง นำมาสู่การทำซุ้มวังปลาท่าแพในแม่น้ำปายเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากการสัมภาษณ์นรินทร์ ชัยกุล (2566) กล่าวว่า

“...การทำท่าแพของชาวบ้านตาลเจ็ดต้นไม่มีนายทุน เป็นการทำกิจกรรมโดยคนในชุมชนร่วมมือ...การทำสถานที่ท่องเที่ยวท่าแพเนี่ยเป็นการทำชั่วคราว สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ จะเป็นวัสดุธรรมชาติ บางซุ้มที่สามารถเก็บไว้ใช้ในปีถัดไป จะมีการรื้อถอนก่อนจะถึงฤดูฝน อบต. เวียงเหนือสนับสนุนการปรับปรุงพื้นที่ท่าแพ ได้มีการประสานกับการท่องเที่ยวเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ส่วนการดูแลรักษาความสงบจะมีเจ้าหน้าที่ อปพร. มาดูแล ในช่วงระยะเวลา 3 เดือนที่ทำท่าแพเป็นแหล่งท่องเที่ยว...”

หากหมดช่วงเทศกาลชาวบ้านที่เป็นเจ้าของซุ้มจะรื้อถอนซุ้มและเก็บไว้ที่บ้านของตนเพื่อนำมาใช้ใหม่ในปีหน้า ทำให้ไม่สิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไม้ตองติงที่นำมาลงหลังคาซุ้ม สามารถนำมาใช้ต่อได้อีกปีหน้า จากการสัมภาษณ์สำเร็จ ดังกุล (2566) กล่าวว่า

“...ทางหมู่บ้านได้ตั้งคณะกรรมการชี้แจงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำท่าแพของบ้านตาลเจ็ดต้น ให้ชาวบ้านทำซุ้มท่าแพหลังคาละ 2 ซุ้ม แล้วแต่ใครจะเข้ากลุ่มท่าแพของบ้านตาลเจ็ดต้น ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการช่วยกันพัฒนาวังปลา ขุดลอกทราย ทำซุ้มท่าแพมาบริหารจัดการเงินปันผลและเฉลี่ยแต่ละหลังหารกันเป็นหลัง ส่วน 3% เข้าวัด ในการดำเนินงานได้รับการสนับสนุนจากการศึกษาออกระบบ อำเภอบาย อองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ ตำรวจภูธร บาย อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน สาธารณสุขอำเภอ ชมรมการท่องเที่ยวอำเภอบาย...”

ปัจจุบัน ท่าแพถือเป็นการท่องเที่ยวที่สำคัญของบ้านตาลเจ็ดต้น เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา สถานที่นั่งเล่น มีร้านอาหาร ร้านขายของ เป็นรูปแบบการบริหารจัดการและดูแลของคณะกรรมการ โดยการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ

ขั้นตอนที่ 4 การต่อยอดและขยายผลการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ จุดเด่นของหมู่บ้านตาลเจ็ดต้นอีกประเด็น คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีฐานมาจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน คือ ใบตองตึง โดยชาวบ้านจะเก็บใบตองตึงมาไฟคา (สานหรือถัก) เพื่อมุงหลังคาบ้านและกระท่อมในไร่นาสวน ปัจจุบันหลายครัวเรือนได้ใช้หลังคาสังกะสีและกระเบื้องมาแทนที่หลังคาใบตองตึง เพราะมีความคงทนถาวรมากกว่า แต่คนในชุมชนยังมีการถักไฟคาใบตองตึงเพื่อมุงกระท่อมในไร่นาสวนและจำหน่ายให้แก่ผู้ประกอบการรีสอร์ทเพื่อมุงบ้านพักให้มีความเป็นธรรมชาติ เพราะเป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จากการสัมภาษณ์อนงค์ อุ่นนะคำ (2566) กล่าวว่า

“...ตองตึงเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่ก่อนรุ่นปู่ ย่า ตาทวด ถ้าชาวบ้านจะปลูกบ้านต้องไปเอาใบตองตึงมาไฟ เอาไม้ไผ่มาสับเป็นฟาก หรือเอามาทำพื้นบ้านทำฝาผนังบ้าน คนไปเก็บใบตองตึงมา จะเก็บเองและไฟเอง การเก็บใบตองตึงมาไฟมีผลดี คือ จะทำให้ใบไม้แห้งในป่าลดลง แล้วมีโอกาสที่ไฟจะไหม้น้อย เพราะไม่มีใบไม้แห้งเยอะ ถ้าใบไม้ทับถมกันหนา ถ้าเกิดไฟมา จะทำให้ไฟไหม้ลุกลามและไวมาก การที่เราไปเก็บใบตองตึงจากป่าชุมชน มาสานใบตองตึงเหมือนช่วยป่าชุมชนอีกทางหนึ่ง...”

จากข้อเสนอแนวทางการต่อยอดและขยายผลการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ คณะผู้วิจัยได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบทองตอง โดยมีกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านที่อยู่ในครอบครัวที่มีการปลูกใบทองตองได้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วมในการออกแบบผลิตภัณฑ์จากใบทองตองในรูปแบบโมบายทองตอง ใบโพธิ์พระสิงห์ปายสำหรับห้อยหน้ารถและนาฬิกาแขวนติดผนังจากจานใบทองตอง ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ใบทองตองให้เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นบนฐานของทุนเดิมของชุมชน อันจะเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในอนาคต จากการสัมภาษณ์ผู้สื ข้ามะเร็ง (2566) กล่าวว่า

“...ใบทองตองถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนतालजेढतन ซึ่งสามารถเอามาประยุกต์ทำได้หลาย ๆ รูปแบบ นอกจากจะนำมาอัดเครื่องทำเป็นจานแล้ว สามารถสร้างสรรค์ในหลาย ๆ รูปแบบ เช่น โมเดลซุ้มท่าแพจากใบทองตองใส่ในขวดแก้ว หรือโหลแก้ว หรือนำมาใส่ในกล่องกระดาษ สามารถนำไปจำหน่ายที่ทำแพในช่วงเทศกาลได้ นอกจากนี้ ใบทองตองยังมีสีที่แตกต่างกัน สามารถนำมาทำลวดลายได้ สีสันที่สวยงามแตกต่างกัน หรือการนำมาเป็นส่วนประกอบของโมบายประดับบ้าน หรือโคมไฟพับได้ ซึ่งทำจากกระดาษสาและทำเป็นลายจากใบทองตอง ซึ่งเป็นทางเลือกในการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน...”

จากการสัมภาษณ์ภรรยา บัญมาด้า (2566) ตัวแทนเยาวชนที่มีส่วนร่วมในการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบทองตองกล่าวว่า

“...ใบทองตองทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริม จากรุ่นปู่ย่าตายายที่ผ่าน มาเอามาไฟคา เพื่อมองหลังคาปัจจุบันก็ยังทำอยู่ แต่ลดน้อยลงมาก เยาวชนคนรุ่นใหม่ก็ไม่มีใครสนใจสืบสานการไฟคาจากปู่ย่าตายาย ส่วนของการทำโมบายทองตองในครั้งนี้ ถือเป็นกิจกรรมยามว่างให้กับ เยาวชน ถ้าทำดี ๆ จะสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกส่วนหนึ่ง...”

2. รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์พื้นที่ลุ่มน้ำปาย

2.1 การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น หมู่บ้านतालजेढतन มีการสั่งสมและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในทุกด้านจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอด ทั้งนี้ ภูมิปัญญาที่โดดเด่น เช่น การทำถั่วเน่าแผ่น การผลิตข้าวเกรียบฟักทอง การจักสาน ตะกร้า สุ่มไก่ ข้องสำหรับใส่ปลา การทำปุ๋ยหมักและน้ำ

หมักชีวภาพ นอกจากนี้ ยังมีการถักไฟใบตองตึงซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชน มีปราชญ์ชาวบ้านผู้ซึ่งมีความรู้ความสามารถในการนำใบตองตึงมาถักเพื่อบ่มหลังคาบ้านเรือนและที่พักอาศัย รวมทั้งซุ้มของนักท่องเที่ยวบริเวณท่าแพแม่น้ำปายและนำไปจำหน่ายภายนอกชุมชน

2.2 การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการวางแผนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกำหนดกฎระเบียบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาและใช้กุศโลบายด้านความเชื่อเรื่องผีของคนในชุมชนกำกับการอนุรักษ์

2.3 การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยเศรษฐกิจท้องถิ่นหรือเศรษฐกิจฐานราก โดยดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วังปลาหรือท่าแพ ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำปายที่ไหลผ่านหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ด้วยการจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ส่งผลให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมในช่วงฤดูที่เว้นว่างจากการทำการเกษตร ในการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วังปลา ชุมชนได้มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบวิสาหกิจ มีคณะกรรมการแบ่งปันผลประโยชน์จากรายได้ที่เกิดขึ้นให้แก่สมาชิก และอีกส่วนหนึ่งใช้เป็นสาธารณประโยชน์

อภิปรายผล

1. พื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำปาย เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน มีทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่งที่มีความเหมาะสมในการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งคนพื้นเมือง ไทใหญ่ ลีซอ มูเซอ จีนยูนนานหรือจีนฮ่อ รวมทั้งการเกิดขึ้นของร้านอาหาร ร้านกาแฟ ที่พัก รีสอร์ทริมแม่น้ำปาย และถนนคนเดินเมืองปายที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวสอดคล้องกับผลการวิจัยของลภัสรดา สหัสสพาศน์ และนรินทร์ สังข์รักษา (2561) พบว่า จังหวัดเพชรบุรีมีศักยภาพที่โดดเด่นในด้านการท่องเที่ยวและด้านเกษตรกรรม ส่วนด้านสังคม มีทุนทางสังคมสูงเช่น ภูมิปัญญา องค์ความรู้และประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ ผนวกกับจุดแข็งในด้านความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจังหวัดเพชรบุรี การมีทรัพยากรธรรมชาติ

ดังกล่าวทั้งในอำเภอบาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดเพชรบูรณ์ทำให้เกิดแนวความคิดการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้าและบริการที่มีความโดดเด่นจากทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของแหล่งท่องเที่ยวในสองจังหวัดนี้

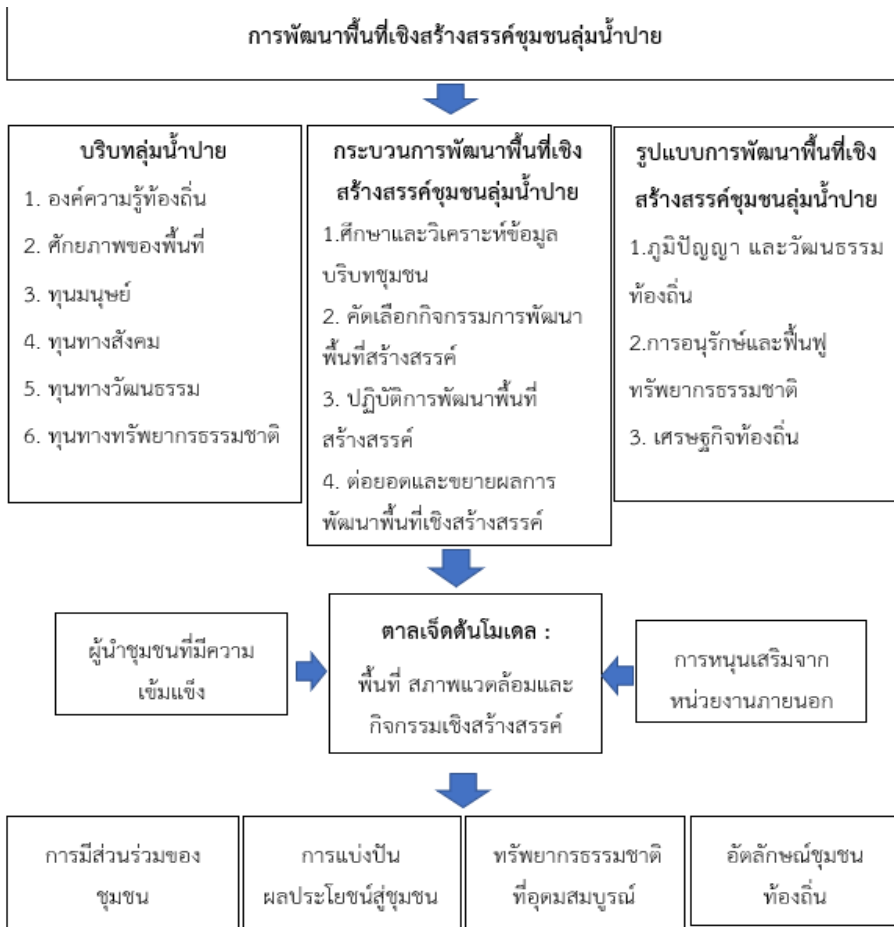
ในการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำบายได้มีกระบวนการพัฒนา 4 ขั้นตอน ประกอบด้วยขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลบริบทและทุนเดิมของชุมชนเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาและการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ โดยนำทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขั้นตอนที่ 4 การต่อยอดและขยายผลการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ และคณะ (2564) ในประเด็นการออกแบบอนาคตชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วยขั้นที่ 1 การพัฒนาความคิดในตัวเอง ขั้นที่ 2 การพัฒนากระบวนการคิด ตระหนักในความคิด พัฒนาความคิดสร้างสรรค์สู่การทดลองปฏิบัติ ขั้นที่ 3 การเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์ แสดงออกต่อชุมชนส่วนรวมภายใต้กรอบสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์สอดคล้องกับช่วงวัยและความรู้ความสามารถ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของวิทยา ทองดี และคณะ (2564) ในประเด็นการค้นพบสภาพความเป็นจริง ได้แก่ การปลูกจิตสำนึก รักบ้านเกิด มีความภาคภูมิใจในชุมชนของตน การสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์คนขอนแก่น ผ่านการตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสม ผ่านกิจกรรมการประชุม เสวนา หาข้อตกลงร่วมกัน โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

2. รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์พื้นที่ลุ่มน้ำบายพบว่า 1) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่น คือ การถักไฟใบตองตึง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้านและมีปราชญ์ชาวบ้านในการถักไฟใบตองตึงเพื่อนำไปใช้และจำหน่ายภายนอกชุมชน 2) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนและบวชป่า การสืบชะตาปลาและสืบชะตาแม่น้ำ การกำหนดกฎระเบียบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ด้วยเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยการจัดกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วังปลา การจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลปีใหม่และสงกรานต์ ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมในช่วงที่เว้นว่างจากการทำการเกษตร สอดคล้องกับผลการวิจัยของนันท์นิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต

(2562) ในประเด็นชุมชนสร้างสรรค์ที่มีการพัฒนาโดยเน้นระบบเศรษฐกิจที่ผสมผสานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้ที่ครอบคลุมทั้งด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์เพื่อผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัว ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน มีวัฒนธรรมเป็นสิ่งยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง ทำให้เกิดความหวงแหน อนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาและต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยพระวโรกาส วิโรโส (2561) ในประเด็นองค์ประกอบชุมชนสร้างสรรค์ 4 ด้าน คือ 1) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนสามารถสร้างความยั่งยืนในชุมชน 2) ด้านสังคม โดยชุมชนมีความไว้วางใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสานความสัมพันธ์กันในชุมชน 3) ด้านวัฒนธรรม ชุมชนได้มีการร่วมกันส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ใช้วัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน 4) ด้านทรัพยากร ชุมชนได้นำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ชุมชนได้มีการพัฒนาและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปายพบว่า พื้นที่สร้างสรรค์ คือ พื้นที่และสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างรายได้ให้แก่กลุ่มคนในพื้นที่นั้น ๆ รวมถึงการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้กับเศรษฐกิจของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดพลวัตขึ้นในสังคม ดังนั้น นโยบายการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย เกิดจากการที่คนในชุมชนมีศักยภาพมาผสมผสานกับทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คือ ท่าแพแม่น้ำปาย และผู้นำชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมารังสรรค์เป็นกิจกรรมด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งนี้ ชุมชนได้เชื่อมโยงภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เกิดเป็นตาลเจ็ดด้นโมเดลการสร้างให้เกิดพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนในลุ่มน้ำปาย ประกอบด้วยพื้นที่ สภาพแวดล้อมและกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ในอนาคต องค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย ดังแสดงในแผนภาพ 1 ต่อไปนี้

แผนภาพ 1 องค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย

สรุป

การพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนลุ่มน้ำปาย เป็นการใช้พื้นที่ของชุมชน คือ ทำแพแม่ปายและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่มีอยู่ ได้มีการรังสรรค์และคิดนอกรอบเป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และทำให้มีประโยชน์ในเชิงของการท่องเที่ยวชุมชนและพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างสรรค์ให้เป็นพื้นที่ที่น่าอยู่อาศัย น่าท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์นั้น เกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน การพัฒนาชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่น

การยึดโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
การได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ในอำเภอปาย

เอกสารอ้างอิง

- กรกานต์ บุญมาดำ. (2566). เยาวชนบ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 20 เมษายน.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2565). *รายงานสถานการณ์ทาง
สังคมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประจำปี 2565*. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานพัฒนาสังคม
และความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- คณะกรรมการหมู่บ้านตาลเจ็ดต้น. (2561). *เอกสารข้อมูลประกอบการบรรยายสรุป
ข้อมูลการประกวดกิจกรรมพัฒนาชุมชนประจำปี 2561*. แม่ฮ่องสอน:
สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปาย.
- จันทร์คำ จันทร์ตา. (2566). ปราชญ์ชาวบ้านผู้ประกอบพิธีกรรม ตำบลเวียงเหนือ
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 30 เมษายน.
- นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต. (2562). แนวทางการพัฒนาชุมชน
สร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 6 (ฉบับ
พิเศษ), 318-333.
- นิรันดร์ ชัยกุล. (2566). นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 30 เมษายน.
- ผุสดี ชำมะเรียง. (2566). ครูอาสา ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลเวียงเหนือ อำเภอ
ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 24 กุมภาพันธ์.
- พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ และคณะ. (2564). การพัฒนาศักยภาพและโอกาสของ
คนรุ่นใหม่ในการออกแบบอนาคตชุมชนเชิงสร้างสรรค์. *วารสาร มจร
สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 10 (1), 1-13.
- พระวิระเทพ วีรวโส. (2561). *ชุมชนสร้างสรรค์: องค์ประกอบและกระบวนการ
เสริมสร้างความยั่งยืน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา*. วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลักสรดา สหัสสพาศน์ และนรินทร์ สังข์รักษา. (2561). รูปแบบและกลยุทธ์การจัดการ
พื้นที่สร้างสรรค์จังหวัดเพชรบุรี ตามบริบทสังคมประเทศไทย 4.0. *Veridian
E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 11 (2), 1056-1072.

- วิทยา ทองดี และคณะ. (2564). รูปแบบการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการทางเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม สุขภาวะ ศิลปะ และการออกแบบเมืองขอนแก่น. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*. 8 (3), 259-276.
- ศิวาพร มหาทำนุโชค และนิพนธ์ คำพา. (2564). แม่ฮ่องสอนเมืองชายแดนภาคเหนือด้านตะวันตก: ความท้าทายต่อการพัฒนาเป็นพื้นที่พิเศษส่วนกิจการชายแดนและผู้อพยพ. *พินเนศวร์สาร*. 17 (2), 29-42.
- สำเร็จ ดังกุล. (2566). กำนันตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 8 เมษายน.
- หทัยชนก คตะสมบูรณ์. (2563). การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาตำบลเนินศาลา อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 8 (2), 474-488.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2558). *โครงการบวชป่า สืบชะตาน้ำตำบลเวียงเหนือ ประจำปี พ.ศ. 2558*. (อัดสำเนา).
- อนงค์ อุ่นนะคำ. (2566). ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *สัมภาษณ์*. 29 เมษายน.
- Open Development Thailand. (9 กรกฎาคม 2561). *เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน*. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2565, จาก <https://thailand.opendevlopmentmekong.net/th/topics/sustainable-development-goals/>